

Thema

Zicht op C. Veenhof

A.N. Hendriks

Onlangs verscheen een bundel die op één bijdrage na de uitgewerkte teksten bevat van de lezingen die gehouden zijn op het congres over ‘Leven en werken van Cornelis Veenhof (1902-1983)’, dat het Archief en Documentatiecentrum op 17 november 2006 te Kampen hield.* Er is sinds de strijd rond de Open Brief in de jaren zestig in vrijgemaakte kring een stilzwijgen over het werk en leven van Veenhof gevallen. Het genoemde congres beoogde deze stilte te doorbreken en bij te dragen aan een verwerking van wat Veenhof betekend heeft.

Dat is zeer te waarderen. Want Veenhof heeft als predikant, publicist en niet het minst als hoogleraar aan onze (toen nog) Theologische Hogeschool een halve eeuw lang in de Gereformeerde Kerken een zeer belangrijke rol gespeeld. Het werd inderdaad tijd dat die rol aandacht kreeg.

Persoonlijke herinnering

Ik heb in menig opzicht dankbare herinneringen aan Veenhof. Toen ik voor mijn eindexamen gymnasium zat, zag ik uit naar de studie in Kampen en vooral naar de ontmoeting met hoogleraren als K. Schilder en B. Holwerda. Hen hoorde ik verschillende keren in Rotterdam een ‘winterlezing’ houden en hun boeiende betogen deden in mijn jonge hart de liefde tot het Woord van God ontvlammen. Wat zou het heerlijk zijn, straks aan hun voeten te zitten! Maar de Here beschikte anders. In het jaar (1952) dat ik naar Kampen zou gaan, nam hij beide geliefde professoren weg. Toen ik als student werd ingeschreven, waren er nog maar drie hoogleraren over: P. Deddens, H.J. Jager en C. Veenhof. Al gauw kwamen daar de professoren L. Doekes en H.J. Schilder bij.

Terugkijkend moet ik zeggen dat van deze vijf de hoogleraar Veenhof op mij de meeste indruk maakte. Hij was een begaafd spreker die boeiend college wist te geven. Daarbij maakte hij je enthousiast voor ‘het wondere ambt’ door zijn preekcolleges en zijn aandacht voor de noden van Gods kinderen. Dat hij nogal eens stokpaarden bereed, nam je voor lief. Want wat hij er bij ons studenten wilde inhameren, was zo wezenlijk voor onze toekomstige taak dat je voelde: hier kan ik straks als dominee wat mee doen!

Ik werd heel *bijzonder* Veenhofs leerling doordat ik als enige van onze studenten in die jaren koos voor een doctoraalstudie in de Ambtelijke Vakken, die Veenhof doceerde. T. Brienens, christelijk-gereformeerd predikant, ging me daarin voor. Maar een doctoraal bij Veenhof had wel voeten in de aarde! Je las je een ongeluk. Steeds weer gaf de hoogleraar een nieuw boek op dat hij zojuist gelezen had. Brienens haakte erop af en ging het elders zoeken. Ik zwoegde door, maar zag vaak het einde niet.

Gelukkig hielp de trouwe bibliothecaris A.J. Roukema mij met een wijs advies. Hij zei: Als je wilt afstuderen, laat je dan niet meer in Kampen zien. Dat deed ik en het hielp! Kort daarna kon ik als predikant van Ommen mijn doctoraal doen met een scriptie over Datheens liturgie. Toch denk ik met dankbaarheid terug aan de vele ontmoetingen met mijn leermeester. Tijdens de doctoraalstudie hadden wij boeiende gesprekken en wat Veenhof liet bestuderen, heeft mij zeer verrijkt. Ik heb er veel aan gehad toen ik in de jaren zeventig als deputaat betrokken

raakte bij de herziening van ons kerkboek en wij veel na moesten denken over de ambten en de liturgie.

Het was professor Veenhof die mij in 1960 in mijn eerste gemeente Goes in het ambt bevestigde.

In de strijd die later in onze kerken ontbrandde, koos ik anders dan Veenhof. Het gaf helaas ook verwijdering in de persoonlijke sfeer. Maar ik ben altijd erkentelijk gebleven voor wat Veenhof ons meegaf, vooral in het *herderschap* dat hij je jegens de schapen van Christus' kudde bijbracht.

Veenhof en de prediking

Veenhof was als dominee een geliefde prediker. Hij trok de mensen, doordat hij enerzijds oog had voor het werk van de Here in de tekst, en anderzijds ook steeds aandacht had voor de noden en vragen van Gods kinderen. Hij was gezegend met een indringende welbespraaktheid en een imponerend voorkomen, die een klein jongetje eens tot zijn moeder deden zeggen: 'Mam, de Here kan ons toch ook hier wel bewaren?'

Maar voluit kwam Veenhof tot ontplooiing in zijn arbeid als homileet in Kampen. De prediking had zijn hart. Ik had als student nogal eens de indruk: catechetiek en liturgiek doet de professor 'erbij', maar *homiletiek* (preekkunde), dat is zijn favoriet. En zo was het ook wel een beetje, als je kijkt naar zijn colleges en publicaties.

Generaties dominees heeft Veenhof preken geleerd. Het is dan ook geheel ad rem dat *Jos Douma* in de genoemde bundel een bijdrage schrijft over Veenhof en de prediking. Het trof me dat Douma bekend dat hij pas in de periode waarin hij werkte aan zijn proefschrift, met het werk van Veenhof kennismakte. Nota bene: je hebt al een doctoraal met als hoofdvak preekkunde achter de rug en je weet niks van Veenhof, die jarenlang dit vak in Kampen doceerde! Het maakt een mens bescheiden. Hoe gauw raak je in het vergeetboek ondanks heel wat publicaties!

Maar gelukkig heeft Douma ingehaald. En weet hij de *kern* van Veenhofs onderwijs over de prediking goed neer te zetten.

Veenhof kwam op voor het specifieke *karakter* van het Woord. Het is niet maar een mededeling over het werk van God, maar het is het Woord waarin de Here Zichzelf en zijn heil ons *geeft* en ons eigen maakt. Daarin wilde Veenhof het heilloze dilemma van 'objectieve en subjectieve prediking' te boven komen en zocht hij aansluiting bij Calvijns visie op de prediking: als er gepreekt wordt, druppelt het heilig bloed van Christus op ons neer! Het Woord is primair de boodschap van Gods genade in Christus, ook al is het het meest vernietigende oordeel over ons zondaren. Het koninkrijk komt in de prediking, want die is in wezen proclamatie van Gods rijk. Prediking is voor Veenhof voluit Christusprediking, Hij is immers het koninkrijk in eigen persoon.

Douma laat zien hoe dit onderwijs van Veenhof relevant en actueel blijft, ook voor onze tijd. En hij geeft aan hoe het nog verder uitgewerkt kan worden met het oog op de huidige praktijk. Het is waar dat Veenhof in zijn boek *Prediking en uitverkiezing* veelszins in het principiële van de preekkunde blijft steken, maar Douma had mijns inziens in zijn verhaal ook de oudere publicatie van Veenhof *Predik het Woord* moeten betrekken. Veenhof geeft daarin weer wat A. Kuyper over de prediking schreef. Hij doet dat omdat hij meent dat wij voor de reformatie van de prediking veel van Kuyper kunnen leren. En het is juist bij Kuyper dat we naast het

principiële ook zoveel aandacht vinden voor *hem* die het Woord brengt en voor de *hoorders*! Op zijn manier was Kuyper daarin heel ‘modern’.

De theologie van Veenhof

Een zeer wezenlijke bijdrage aan de bundel is die van *Jan Veenhof*, zoon van de professor en indertijd opvolger van G.C. Berkouwer aan de Vrije Universiteit, over ‘Cornelis Veenhof als theoloog’. Veenhof was niet enkel druk met de vraag : *hoe* moet er gepreekt worden?, maar ook met de vraag: *wat* moet er gepreekt worden? Jan Veenhof geeft ons een knap overzicht van wat zijn vader theologisch voorstond.

Hij wijst er allereerst op dat Veenhofs theologie heel sterk *contextueel* was. Ze hangt onmiskenbaar samen met de situatie en de vaak turbulente ontwikkelingen in de kerkelijke gemeenschap die hij diende. Ze is er ook een weerspiegeling van.

Veenhof liet zich door twee belangrijke impulsen inspireren: het optreden van K. Schilder en de opkomst van de wijsbegeerte der wetsidee, waarvan de VU-professoren H. Dooyeweerd en D.H.Th. Vollenhoven de grondleggers waren. Jan Veenhof meent dat zijn vader elementen van beide bewegingen in zich heeft opgenomen en zich inspande om beide met elkaar in verbinding te brengen. Dat verklaart mede bepaalde spanningen in Veenhofs denken en optreden.

Veenhof had niet de pretentie een oorspronkelijk theoloog te zijn. Hij kon uitstekend de gedachten van anderen populariseren. Maar origineel was hij wel in het doen van bepaalde ontdekkingen, met name in het werk van *Calvijn*. Hij heeft een eigen bijdrage geleverd aan het Calvinsonderzoek door te wijzen op de *functie* van Woord en sacramenten bij Calvijn. Het Woord als *heilbrengend* en de sacramenten als heilsmiddelen, *ongeacht* de reactie van de ontvangers, het zijn de thema’s die Veenhof uit het werk van Calvijn sterk naar voren bracht.

In het voetspoor van Helenius de Cock die van 1854 tot 1883 dogmatiek doceerde in Kampen, trok Veenhof te velde tegen predestinatiedeterminisme en lijdelijkheid en vocht hij tegen een karikatuurvoorstelling van de uitverkiezing. Daarbij vroeg hij aandacht voor heel *de weg* waarop God in de tijd en geschiedenis zijn voornemen uitvoert. ‘Uitverkiezing’ is meer dan de eeuwige eindbestemming! Daarmee maakte Veenhof ruimte voor de exegese van B. Holwerda, die juist de concrete, historische dimensie van de verkiezing tot gelding wilde brengen. Tegelijk bleek dat hij reserves had ten opzichte van K. Schilders onderwijs over de predestinatie.

Veenhofs theologiseren was contextueel. Dat blijkt sterk wanneer hij intellectualisme, confessionalisme en kerkisme binnen de vrijgemaakte kerken meent te ontwaren. Hij grijpt dan terug op Calvijn, Helenius de Cock en H. Bavinck om met vele citaten dit alles te lijf te gaan. Veenhof komt op voor het katholieke karakter van de kerk en voor ruimte binnen de belijdenis. ‘Ware en valse kerk’ mag niet als een gemakkelijk schema worden gehanteerd. Jan Veenhof schrijft: ‘Het pleidooi voor een pastoraal-oecumenisch-gereformeerde ecclesiologie (= leer van de kerk) is mijns inziens heel typerend voor Veenhof als theoloog.’

Veenhofs theologie ging al meer (door de kerkelijke ontwikkelingen) het kenmerk van *vroomheid*, spiritualiteit, dragen. En dat ging hand in hand met zijn afkeer van intellectualisme. Persoonlijke vroomheid achtte hij wezenlijk voor de beoefening van de theologie. Veenhof voelde verwantschap met de bevindelijkheid van de Nadere Reformatie en van de christelijk-gereformeerden.

Veenhofs theologie was *christocentrisch*. En zijn spreken over de Heilige Geest sterk christologisch bepaald. Christus spreekt en handelt door de Geest. Deze lijn trok Veenhof ook door naar wat hij schreef over de arbeid van de diakenen. Het gaat daarin om ‘Geestelijke armenzorg’: Christus zorgt voor zijn gemeente en die zorg behoort tot het leven uit de Geest. Ik hoorde Veenhof vaak zeggen: het Woord is de sprekende Geest! Als het Woord wordt bediend, werkt de Geest. Het trof me dat Jan Veenhof opmerkt dat Veenhofs theologie op het punt van Woord en Geest ‘in zekere zin een lutherse toets vertoont’. Het lijkt inderdaad soms of Veenhof de Geest in het Woord opsluit en geen oog heeft voor het ‘cum verbo’ (*met* het Woord) dat gereformeerden vanouds tegenover de luthersen staande hielden. Indertijd hoorde ik deze kritische noot ook reeds van de Apeldoornse hoogleraar W. Kremer.

Veenhof bewoog zich breed op het veld van de theologische bezinning. Die breedheid nam veel van zijn tijd en aandacht in beslag. Zo kwam hij er weinig aan toe om *structureel* na te denken over de vakken die hij had te doceren. Dat is mijns inziens te betreuren, maar gelukkig heeft zijn opvolger, dr. C. Trimp, hier op bewonderenswaardige manier veel ingehaald.

Geen volledig beeld

Professor George Harinck merkt in het Woord vooraf op: ‘Veenhof, zeggen we nu in het licht van de gebeurtenissen van de jaren zestig, is tweemaal het slachtoffer geweest, in 1944 en in 1969. Ongeacht de vraag of dit een juiste visie is: het is de gangbare kijk op Veenhof – en hij wekt er onze sympathie mee. En daar moeten we iets mee, niet voortdurend, maar wel op bepaalde momenten.’

Je mag van een herdenkingsbundel verwachten dat er dan iets met deze ‘gangbare kijk’ gebeurt. Op dit punt vind ik de bundel teleurstellend. Met name als het gaat om Veenhofs opstelling in de jaren zestig, toen de strijd om het *gereformeerd* karakter van onze kerken zich al meer toespitste. Je krijgt uit de bundel de indruk dat wat Harinck ‘de gangbare kijk op Veenhof’ noemt, ook voor zijn zgn. ‘schorsing’ als hoogleraar in 1969 geldt.

Op het genoemde congres in Kampen had ook iemand moeten refereren die de besluiten van de synode van Hoogeveen (1969-1970) ter zake vond. Dan was een meer volledig beeld over Veenhof uit de verf gekomen dan nu in de bundel het geval is. Veenhof had in de jaren zestig onmiskenbaar een *ontwikkeling* achter zich, die hem anders deed kijken naar wat er rond de waardering van de Vrijmaking, de geldigheid van kerkelijke uitspraken en de binding aan de belijdenis in onze kerken aan de orde was.

Zijn toenemende verontwaardiging over wat hij zag als formalisme, bekrompenheid, extremisme en beschadiging van broeders, benam hem mijns inziens het zicht op wat hem bij de Vrijmaking ten slotte toch de goede keus liet doen: het waarlijk gereformeerd karakter van de kerken. Veenhof wilde in de jaren zestig een verdraagzaamheid die zich niet verdroeg met datgene wat in onze kerken onopgeefbaar is: de binding aan de aangenomen leer en de geldigheid van kerkelijke uitspraken (met het voorbehoud dat in art. 31 KO wordt genoemd).

Het is een omissie dat geen enkele bijdrage in de bundel zich breed en desnoods kritisch confronteert met de *overwegingen* van de synode van Hoogeveen, overwegingen die duidelijk maken *waarom* aan Veenhof het recht ontzegd werd als lid met raadgevende stem zitting te hebben in de senaat van de Theologische Hogeschool. Men kan het met de synode oneens zijn, maar dan dient men wel geargumenteerd in te gaan op wat zij over Veenhofs optreden oordeelde. In dit opzicht schiet ook de bijdrage van *Ab van Langevelde* ‘Vele malen zal ik wenen...’ tekort. Hij wil als kerkhistoricus geen partij kiezen of groepen veroordelen. Maar in

1969 ging het niet om de overwinning van een bepaalde groep, maar om het oordeel van de kerken in hun meeste vergadering die waakten over haar *gereformeerd* karakter.

Dat het ten diepste daarom ging, blijkt uit de Acta van de synode en wordt bevestigd wanneer *Johan C. Schaeffer* in zijn bijdrage 'Veenhof en de Nederlands Gereformeerde Kerken' laat zien 'hoe Cornelis Veenhof gedurende de eerste jaren van de Nederlands Gereformeerde Kerken in diverse artikelen heeft bijgedragen aan de meningsvorming over de kerkverbandelijke organisatie van deze kerken' en concludeert: 'Voor wie bekend is met de kerkverbandelijke structuur van de Nederlands Gereformeerde Kerken mag helder zijn, dat die duidelijk is opgezet in de lijn van Veenhofs spreken en schrijven.'

Ik wijs ook nog op wat *Klaas Veenhof* in zijn 'Herinneringen aan mijn vader' schrijft met het oog op diens tolerantie ten aanzien van 'niet-fundamentele geloofsvragen' binnen één kerk (bijv. de leer van B. Telder over sterven en dan): 'Van deze opstelling heb ik veel geleerd en die overtuiging heeft ook de Nederlands Gereformeerde Kerken gestempeld, tot in hun Akkoord van Kerkelijk Samenleven toe.'

Afsluitend

Hoeveel de bundel ons ook vertelt over Veenhofs veelomvattende activiteiten (zijn correspondentie met A. Janse, met K. Schilder, zijn plaats in de reformatorische beweging, zijn verhouding tot het GPV, zijn stellingname tegenover de verzorgingsmaatschappij), het beeld blijft (vooral wat de jaren zestig betreft) onvolledig doordat het te eenzijdig wordt belicht.

Hier had professor Harinck als historicus en directeur van het Archief- en Documentatiecentrum (ADC) meer attent moeten zijn. Het blijft voor mij een vreemde zaak dat het ADC van nota bene de kerken waar de uitspraken van Hoogeveen nimmer herroepen zijn, een congres organiseert en een bundel doet verschijnen waarin wat Harinck noemt 'de gangbare kijk op Veenhof': slachtoffer ook in 1969, op zijn minst niet de nodige bijstelling ontvangt.

Ik begon deze terugblik op professor Veenhof met dankbaarheid. Die dankbaarheid is helaas niet onvermengd. De opstelling van mijn leermeester in de jaren zestig heeft me verdriet gedaan en roept nog altijd vragen op die ook na het verschijnen van deze bundel niet geheel beantwoord zijn. De lezer moet het mij maar niet euvel duiden dat ik vooral terugdenk aan de Veenhof uit mijn studententijd, die mij als jong broekje leerde wat het is Gods Woord te bedienen en herder voor Gods kinderen te zijn.

Noot:

- * George Harinck (red.), *'Niets is overbodig, niets is toevallig'. Leven en werk van Cornelis Veenhof (1902-1983)*, De Vuurbaak, Barneveld, 2008.